



Nedeltidskistan

Lärarhandledning

**SÖRMLAND^s
MUSEUM**

En del av Landstinget Sörmland

SÖRMLAND ^s MUSEUM

En del av
Landstinget Sörmland

Box 314
611 26 Nyköping
Tel 0155-24 57 00
Fax 0155-28 55 42

Bokning 0155-24 57 02
E-post info.museet@dll.se

www.sorlandsmuseum.se



Medeltidskistans innehåll

Lärrarhandledning

9 faktablad

Erikskrönikan (*utdrag*)

Nyckel

Vaxtavla

Stylus (*skrivpinne*)

Kopia av hertigarnas testamente

Kudde att lägga ovanpå kistan

Väggbonad (*på rulle*)

3 bägare

3 diskar

Linneduk

Ljusstake

Ljus

Patinor (*träskor*)

2 struthättor

2 cornetter med dok

4 mantlar

5 skinnpungar:

- 1 med sked, nålar i nålhus, tråd, vax och sax
- 1 med sked, eldstål och flinta
- 1 med sked och mungiga
- 1 med sked och 3 jonglerbollar
- 1 med ben, från medeltidsutgrävningen i kvarteret Åkroken, Nyköping

Kvarnspel

Rävspel

CD...

Skogen, flickan och flaskan, *Joculatores Upsalienses*, 1990

Böcker...

Två gästabud och en brand, *Linda Eklund*, 2005 (4 ex)

Riddarnas värld, *Lena Lidbäck*, 2003

Medeltidens ABC, *Carin Orrling*, 2001

Barnens svenska historia, *När Sverige blev Sverige. Sonja Hulth*, 2004

Kontrollera att allt finns med i kistan innan du lämnar den ifrån dig!



Till läraren

Medeltiden är en lång tidsperiod. I Sverige brukar man räkna med att medeltiden börjar ca år 1000 då kristendomen förekommer parallellt med asatron. Man räknar med att medeltiden varar till ca år 1500 då vasatiden börjar och reformationen kommer.

En av de mest berömda händelserna under medeltiden är Nyköpings gästabud. Händelsen finns skildrad i den medeltida skriften Erikskrönikan, skriven bara en kort tid efter att gästabudet ska ha ägt rum. Erikskrönikan är en politisk skrift som banar väg för den nye kungen som adeln i Sverige väljer, nämligen hertig Eriks son Magnus Eriksson. Därför ska man räkna med att skildringen av Nyköpings gästabud kan vara politiskt vinklad och kanske skildrad med mer dramatik än vad verklighetens gästabud innehöll.

Utgrävningarna i kvarteret Åkroken i Nyköping ger mängder av ny kunskap om den medeltida staden och dess invånare. Frön av den hittills första kända palsternackan i Sverige har t.ex. hittats vid undersökningen! I Medeltidskistan finns ett riktigt ben från det medeltida Nyköping. Det är en av många matrester som hittats vid utgrävningen. De experter som undersöker arkeologiskt benmaterial kallas osteologer.

Materialet i Medeltidskistan kan t ex användas så här:

- Läs faktabladen och gör arbetsuppgifter till dem.
- Skriv en pjäs eller låt eleverna improvisera fram Nyköpings gästabud, efter att ha läst berättelsen. Kistan och dess innehåll kan användas som rekvisita.
- Tillverka er egen rekvisita till pjäsen och sy egna scenkläder.
- Ordna ert eget gästabud med medeltida mat, medeltida musik och musikanter samt medeltida lekar och spel.

Kopiering av informationsmaterialet är tillåten, men det bör klart framgå att materialet är producerat av Sörmlands Museum

Kontrollera att allt finns med i kistan innan du lämnar den ifrån dig!



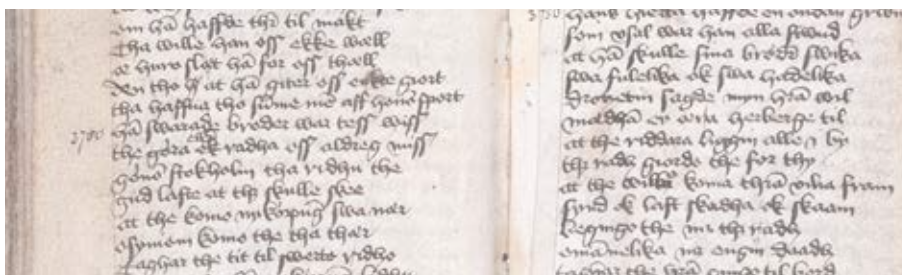
Om Erikskrönikan

En av de mest välkända händelserna under medeltiden är Nyköpings gästabud, den tionde december år 1317. Händelsen finns beskriven i en enda bok. Boken heter Erikskrönikan och den skrevs bara några få år efter att gästabudet ska ha ägt rum. Ingen vet vem som skrev Erikskrönikan.

Huvudpersonen i boken är hertig Erik. Han beskrivs som en ädel riddare, en hjälte. Adelsmännen i Sverige ville att Eriks son, Magnus Eriksson, skulle bli Sveriges nya kung. Kanske är det därför boken skrivs, för att de som läser den ska börja stödja Eriks son, den nye kungen. Kanske är det till och med han som har bestämt att boken ska skrivas och vad det ska stå i den. Handlingen i boken skulle ha blivit annorlunda om kung Birger fått bestämma, eller hertig Valdemar, eller drottningen... Vi kan inte säkert veta vad som egentligen hände vid Nyköpings gästabud...

Bröderna skrev sitt testamente i slutet av januari år 1318. De överlevde åtminstone mer än en månad efter gästabudet. Och i testamentet står att de, fastän de är fångna, är sunda till kropp och själ. Brödernas fruar, som båda heter Ingeborg, undertecknade först på hösten 1318 sina brev med "efterleverskor". Vi kan inte säkert veta om kung Birger verkligen låste in sina bröder i fängelsehålan, slängde nyckeln i ån och lät dem svälta ihjäl...

Men något som vi vet helt säkert är att en stor nyckel har hittats i ån alldeles nedanför slottet. Det skulle kunna vara ett tecken på att Erikskrönikan talar sanning och att Birger verkligen slängde nyckeln i ån när han låst in sina bröder. Tyvärr är låset till fängelsehålan sedan länge borta och det går inte att prova om nyckeln är den rätta.



En sida ur den medeltida handskriften Erikskrönikan

Så här kan ni göra...

- Läs utdraget om Nyköpings gästabud ur Erikskrönikan, eller den korta versionen som finns i boken Två Gästabud och en brand.
- Improvisera fram eller skriv er egen pjäs om Nyköpings gästabud. Använd kistan och dess innehåll som rekvisita.
- Skriv era egna skildringar av Nyköpings gästabud. Välj olika synvinklar, låt t ex. kungen själv berätta sin version av det som hände, eller drottningen, tjänsteflickan, borgens vakt eller kanske den lilla råttan som bodde i borgens kök.



m att skriva

Under medeltiden fanns det flera sätt att skriva. Många skrev med runor, som man var van sedan flera hundra år. Runorna ristades in i ben- eller träbitar.

Det mesta som skrevs på så vis har försvunnit, förmulnat eller brunnit upp.

De medeltida runorna såg ut så här:

ǀ Ɓ ʀ 1 þ ƿ þ t ʃ ʃ * ǀ ʃ ǀ
a b c d dh th e f g h i k l

ʃ ʃ ǀ Ɓ R ʃ 1 n ʃ ʃ t ʃ
m n o p r s t u v y ä ö

De som gick i kloster för att bli munkar eller nunnor fick lära sig att skriva det latinska alfabet som vi använder idag. De tränade mycket för att bli bra på att skriva snyggt. De övade på vaxtavlor där de ristade in bokstäverna i vaxet med en stylus, en pinne som var vass i ena änden och trubbig i den andra. Det gick lätt att sudda ut det man skrivit genom att jämna ut vaxet med den trubbiga änden, och så kunde man öva igen. Det fungerade också att öva att skriva på en bricka fylld med slät sand.

Det hände att även de som skulle bli köpmän, präster eller domare lärde sig att skriva i klosterskolan.

Alla böcker skrevs för hand i klostren. De skrevs med gåspenna (*en fjäder*) som doppades i bläck. Man skrev på pergament (*skinn*) eller på papper som var köpt utomlands. Konsten att skriva vackert kallas kalligrafi. Den första bokstaven i varje kapitel gjordes extra vacker och bilder i rött, blått och guld målades runt om. Den kallas anfang. Bokstaven O överst på denna sida är en anfang.

Så här kan ni göra...

- Skriv inbjudningar till ert eget gästbud genom att rista meddelandet med runor i en bit bark. Om du får en inbjudan: Glöm inte att skicka ett meddelande tillbaka och berätta om du kommer eller ej.
- Gör som eleverna på medeltiden. Öva dig att skriva snyggt, både runor och latinska (vanliga) bokstäver på vaxtavlan. Skriv med stylusens vassa ände och sudda genom att jämna till vaxet med den trubbiga änden. Du kan också öva att skriva i sand som ligger slät på en bricka.
- Skriv ditt namn och dekorera den första bokstaven, anfangen, som på medeltiden. Använd färgerna rött, blått och guld.



Om hertigarnas testamente och sigill

Folk kunde få hjälp med att skriva brev i klostren eller av prästen. Där kunde de också få hjälp att skriva sina testamenten. Hertigarna Erik och Valdemar fick antagligen hjälp av en präst att skriva sitt testamente. De testamenterade många gåvor till olika kyrkor. Bara två personer nämns i testamentet, deras syster som var nunna och en präst i Nyköping. Kanske var det den prästen som hjälpte dem att skriva testamentet på latin.

Istället för att låta vittnen skriva på dokumentet med sina namnteckningar, satte man på medeltiden dit deras sigill för att visa att det var äkta. Genom underkanten på dokumentet trädde man smala band som man fäste ihop med en vaxklump. I vaxet stämplade man sitt sigill (sitt märke) så att det blev ett avtryck i vaxet. Det var omöjligt att ta bort ett sigill utan att ha sönder bandet eller sigillet. På Erik och Valdemars testamente satte åtta vittnen sina sigill. Några av sigillen har fallit bort, så numera finns bara tre kvar.



*Hertigarnas Erik och
Valdemars testamente*

Var och en hade sin egen sigillstamp (stämpel) med en egen bild på. Hertigar hade alltid en bild av sig själva till häst. Kungar hade en bild av sig själva sittande på tronen. Även präster, handelsmän och hantverkare kunde ha egna sigill, liksom abbotar och abbedissor som var föreståndare i klostren.



Hertig Eriks sigill



Kung Magnus Ladulås sigill

Birger, Erik och Valdemars far



Hertiginnan Ingeborgs sigill

Hertig Eriks hustru



Abedissan Inga Birgersdotters sigill

*Föreståndare för Vårfruberga kloster,
Fogdö*

Så här kan ni göra...

- Titta på kopian av hertigarnas testamente. Originalen är skrivet på pergament och har samma storlek som kopian. Kan ni se vilket datum det är skrivet?
- Viktiga dokument som kontrakt, avtal och testamenten skrevs på pergament. Ni kan skriva kalligrafi på papper och i nederkanten trä band med sigill av vax eller lera.
- Gör ditt eget sigill. Gör först en skiss av bilden du vill ha på ditt sigill. Din sigillstamp (stämpel) kan du göra av lera, där du i ena änden ristat in din bild. Efter att den torkat kan du göra ett avtryck i vax eller kanske i mjuk lera.
- Ett enklare sätt att göra sitt sigill: Skär ut din bild i snittytan på en halv potatis eller kålrot. Måla färg på potatisen eller kålroten och använd den som stämpel.



Om boende

På medeltiden bodde man i timrade hus med tak av torv eller trä. I städerna låg husen tätt längs smala slingrande gator. Både i stan och på landet hade man flera byggnader på gården, t ex förrådshus, dass och fähus för djuren. Om husen hade fönster var de små. Då blev det inte så kallt inomhus. Det fanns inte glas i fönstren utan träluckor eller skinn. För att få ljus inomhus tände man torra trästickor och satte i ljushållare. I kyrkorna och hemma hos de rikaste tände man vaxljus. Eftersom man hade eldstäder inomhus var brandrisken stor och eld spred sig lätt mellan trähusen.

Möblemanget inomhus var enkelt och praktiskt med väggfasta sängar, bänkar och bord. En kista var den absolut viktigaste möbeln i ett medeltida hem. Den kunde man använda som sittplats eller som bord. I kistan kunde man förvara saker. Och om man skulle ut och resa packade man sina saker i kistan och tog den med sig dit man skulle.

Det finns inte så många kistor kvar från medeltiden. De användes tills de var utnötta och gick sönder. I kyrkorna använde man fina, dyra kistor med mycket dekorationer i järn eller mönster skuret i träet.

Vår medeltidskista är gjord på samma sätt som en bevarad kista från Voxtorps kyrka i Småland. Men vår kista är en resekista, den ska vara praktisk att bära med sig och har därför inte så mycket dekorationer.

När man skulle ha fest eller gästbud gjorde man fint inomhus med hjälp av tyg. Man hängde t ex upp bonader på väggen. De var vävda i olika färger och mönster. Från Grödinge i Sörmland kommer en sådan väggbonad från medeltiden. Den är dekorerad med bilder av örnar, lejon och gripar.



Kopia av den medeltida Grödingevävnaden.

Så här kan ni göra...

- Använd kistan som sittplats med kudden på. Om ni spelar gästbudet kan kungen sitta på kistan vid bordets mitt. Resten av festdeltagarna sitter på samma sida om bordet. De viktigaste gästerna sitter intill kungen.
- Till ert gästbud kan ni prova att hänga upp bonaden på väggen. Grödingevävnaden är en väggbonad som vävdes på medeltiden i grovt yllegarn. Den var 170 cm bred och minst 240 cm lång. 1923 vävdes en kopia av Grödingevävnaden som idag finns i utställningen Schack & Makt på Nyköpingshus. Bonaden som ligger i Medeltidskistan är ett foto av den kopian.
Det är viktigt att väven rullas ihop istället för att vikas!
- Till ert gästbud kan ni sätta ljus i ljusstaken och tända. Ljusstaken är en kopia av en medeltida ljusstake som hittades vid en utgrävning på Helgeandsholmen i Stockholm. Det är en av få ljusstakar som har bevarats från medeltiden.



Om mat och måltider

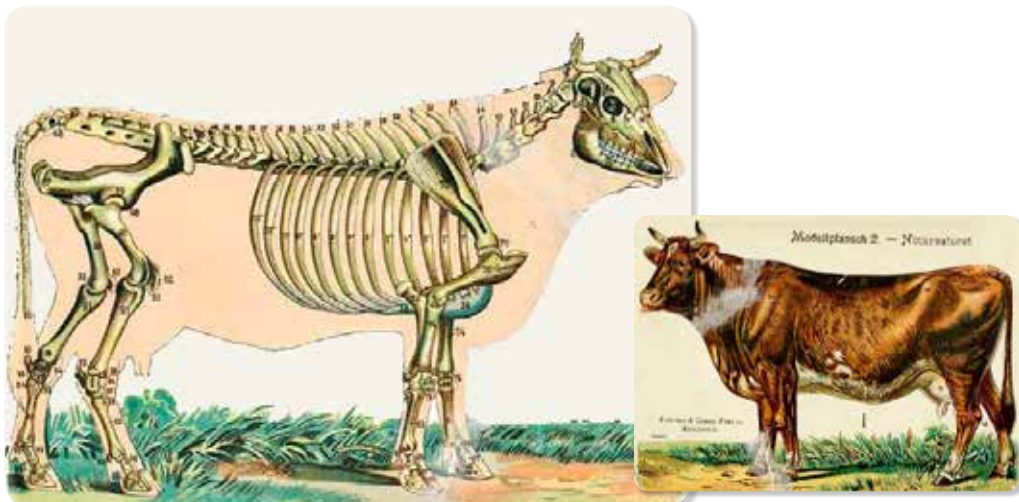
Till fest satt alla deltagarna i en rad på samma sida om ett bord. Om man var många placerade man borden i en u-form. Då satte man sig så att man såg varandra. I gången mellan borden kunde tjänstefolket gå och servera. Den viktigaste gästen, eller värden, satt alltid i mitten. Bredvid honom på båda sidor satt resten av gästerna.

En stor linneduk låg på bordet och den kunde också fungera som servett. Men man fick absolut inte snyta sig i den. Det var viktigt att man uppförde sig väl. Man fick inte bita i en matbit och sedan lägga den tillbaka på fatet. Man fick inte somna vid bordet eller slåss.

Festdeltagarna hade egen sked och en kniv med sig till bordet. Annars åt man med handen, helst med bara tre fingrar (tummen, pekfingret och långfingret). Skeden var oftast gjord av trä, men den kunde också vara av horn eller till och med av silver.

Man drack ur bägare av trä eller keramik. Glas, tenn och silver kunde förekomma i de allra rikaste hemmen, där man hade köpt det dyrt från utlandet. Till vardags åt man ur samma skål, men till fest dukade man med diskar (tallrikar) till var och en. De kunde vara av tenn, trä eller bröd. Var de av bröd åt man upp dem till sist, eller gav dem till någon fattig person.

Till vardags åt man grytor med kokt kött och rotfrukter. Man åt också gröt, välling och bröd. Vid finare fester åt man stekt eller halstrat (grillat) kött. Maten var alltid starkt kryddad. En festmåltid kunde bestå av många rätter. Till fest kunde man dricka vin, men det var vanligare med öl, mjöd eller bärdrycker, till exempel lingondricka. Man sötade med honung. Socker var mycket ovanligt. I Nyköping har arkeologerna hittat ben från till exempel ko, svin, får, get, fisk och fågel och även spår av hallon, enbär, palsternacka och hasselnöt!





Så här kan ni göra...

- Undersök benen från utgrävningen i Åkroken. Titta på bilden av kossans skelett! Vad är det för slags ben som arkeologerna har hittat?
- Ordna ert eget gästabud. Duka med duken, vaxljusen, diskarna och bägarna som finns i kistan. Varje gäst tar med sig sin egen sked till gästabudet.
- Ni kan göra egna silverbägare genom att klistra ihop två pappersmuggar med bottenarna mot varandra och sedan klä in dem med aluminiumfolie.
- Ni kan göra egna diskar att äta på av runda träskivor. De finaste gästerna åt på tennfat. Liknande får ni genom att klä en trädisk eller en papperstallrik med aluminiumfolie. Ni kan också baka diskarna till ert gästabud:

Smält **50 g smör/margarin** i en kastrull.

Tillsätt **5 dl mjölk** och värm till 37 grader.

Finfördela **50 g jäst** i en bunke och rör ut den i vätskan.

Tillsätt **1 1/2 tsk salt** och **2 msk sirap**.

Tillsätt **12-13 dl lantbrödsmjöl** eller **stenmalet vetemjöl**.

Arbeta ihop degen.

Låt jäsa ca 50 minuter till dubbel storlek.

Dela i 4 bitar och kavla ut till runda kakor (ca 20 cm).

Låt jäsa på smord plåt, under bakduk ca 30 minuter.

Picka kakorna.

Grädda i 200° ca 15-20 minuter i nedre delen av ugnen.

Låt svalna på galler under bakduk.

- Laga mat till gästabudet. Här är en enkel gryta och en finare efterrätt:

Rotfruktsgryta

Skär rotfrukter i bitar, t ex **kålrot, morot, palsternacka, gul lök, purjolök**.

Lägg i en gryta med vatten som täcker rotfrukterna.

Krydda med **salt, timjan, nejlika** och **vitpeppar**.

Låt koka ca 20 minuter.

Stekta äpplen

Blanda **200-300 g krossade hasselnötter**, **2 tsk kanel** och **2 tsk ingefära**.

Skala och kärna ur ca **1 1/2 kg äpplen**.

Dela varje äpple i 4 bitar.

Smörj en ugnsfast form.

Varva äpplen, kryddor och nötter i formen.

Häll **1 liten burk honung** ovanpå.

Grädda i 200° i 30 minuter.

(Nötterna kan uteslutas eller bytas ut mot t ex mandel.)



Om kläder

Kvinnorna på medeltiden bar långa klänningar. Herrarna bar jacka eller kjortel (en sorts skjorta) och byxor eller hosor (strumpor av tyg). Både män och kvinnor kunde ha en mantel utanpå knäppt med ett spänne. Kläderna var gjorda av ull. Under dem hade man kläder av linnetyg, en särk eller underkjortel. Kläderna var färgade med färgämnen från naturen.

De rika familjerna kunde köpa finare tyger utomlands. De kunde ha detaljer i skinn, päls, guld eller silver på sina kläder. Även spännen, bjällror och smycken kunde pryda deras klädsel.

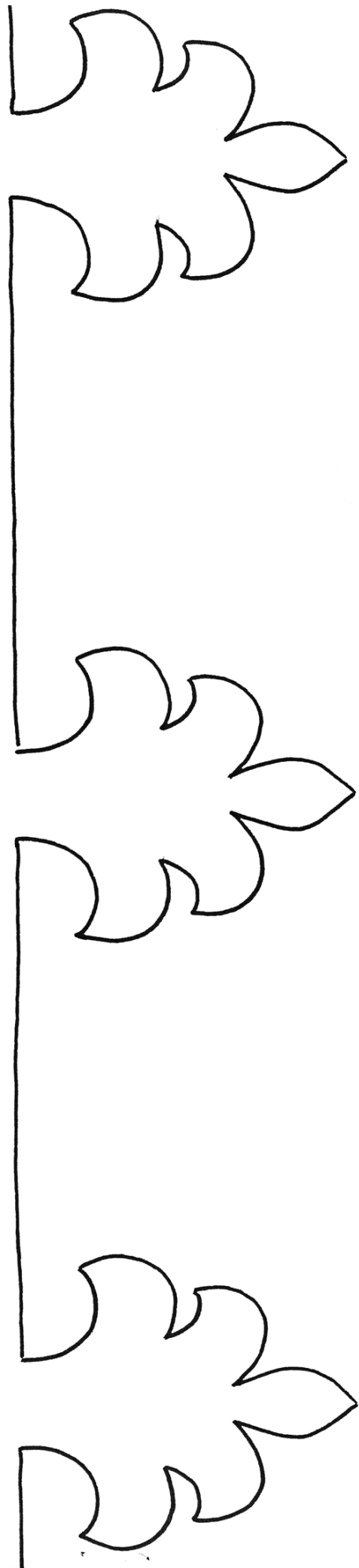
Struthättan var en vanlig huvudbonad för både män och kvinnor. Den skyddade huvud, hals och axlar. Om själva struten var riktigt lång kunde den lindas som en halsduk om halsen. Den kunde också lindas om huvudet på olika vis. Fina damer kunde ha en cornette med dok. Man lade doket som en slöja på huvudet och fäste det genom att sätta cornetten ovanpå.

I bältet om midjan hängde man en skinnpung. I den förvarade man sina saker. De flesta hade en sked och en kniv i den. Kvinnor kunde ha nålar i ett nålhus, tråd, sax och fingerborg. Andra hade kanske ett eldstål och flinta.

På fötterna hade man skor av läder utan klack. Eftersom gatorna ofta var mycket smutsiga och leriga var det lätt att skorna förstördes. Soporna slängdes t ex ut direkt på gatorna som inte hade någon gatubeläggning. För att skydda läderskorna använde man en sorts träskor utanpå. De kallades för patinor och bestod av tjocka träsulor som bands fast på fötterna med remmar.

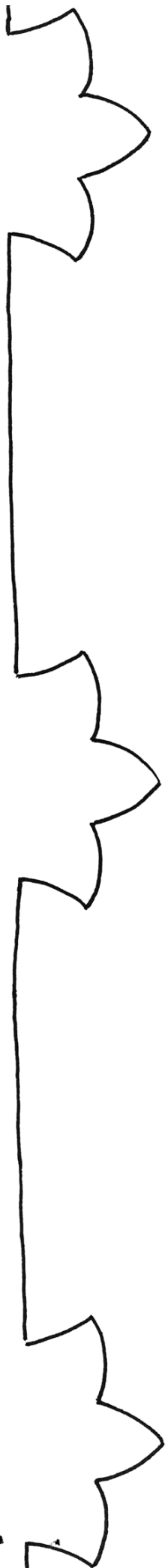
Så här kan ni göra...

- Prova patinorna och kläderna som finns i kistan, struthättor, cornetter med dok, mantlar och skinnpungar. Använd dem som rekvisita om ni dramatiserar eller ordnar gästbud. Kungen och hertigarna kan bära mantlar och de andra gästerna struthättor.
- Medeltidens kungakronor var höga med stora liljeformade spetsar. Hertigarnas kronor var lägre med kortare spetsar utan skaft. Gör en kungakrona, och kronor till hertigarna. Rita upp mönstren på ett tjockt ark. Klipp ut och måla. Häfta ihop eller limma så att kronorna passar runt huvudet.
- I en skinnpung finns sybehör att prova. Man sydde med lintråd. För att skydda tråden gned man in den med vax.
- I ett nålhus finns synålar av mässing och järn. Tillverka era egna nålar i slöjden. Använd en tjockare mässings- eller järntråd. Klipp tråden i bitar om ca 6 cm. Slipa nålen vass i ena änden. Platta till den andra änden med en hammare och borra sedan ett hål - nålsögat.
- Sy era egna mantlar, struthättor, cornetter, dok och skinnpungar enligt mönstren.



KUNQAKRONA

O.S.V. →

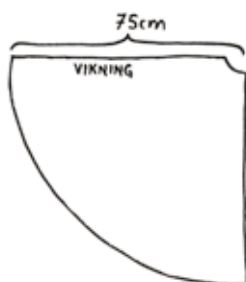


HERTIQKRONA

O.S.V. →

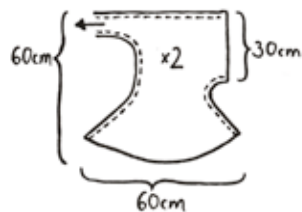


Mantel



Fålla kanterna. Fäst ihop manteln runt halsen med ett spänne.

Struthätta



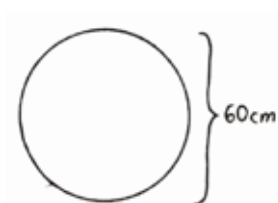
Gör struten så lång som du önskar.
Sy ihop de båda delarna.
Lämna öppet vid ansikte och axlar.
Fålla runt ansikte och axlar.

Cornette



Mät huvudets omkrets och dela med 2.
Klipp till 4 likadana bitar.
Sy ihop kortsidorna så att det blir 2 cornetter.
Lägg dem dubbelt, räta mot räta, se bilden.
Sy ihop i ovankant.
Vänd rätsidan ut och sy ihop i nederkant.

Dok



Fålla runt kanten.
Doket läggs över håret.
Cornetten håller doket på plats.

Skinn/Tygpung

Om du använder tyg: fålla runt kanterna.
Trä en snodd/skinnrem genom hålen.





Om att roa sig

På medeltiden spelade man och sjöng och lärde varandra nya låtar. Men det var ingen som skrev ned musiken, förutom den som spelades i kyrkorna.

Man dansade ringdanser. Några medeltida dansvisor har levat kvar. Staffansvisan är en av dem. En person sjöng verserna och de som dansade sjöng med i upprepningarna (t ex Vi tackom nu så gärna).

Underhållningen på festerna och gästabuden stod lekarna för. Lekare var vandrande spelmän som spelade på flöjt, trummor och stränginstrument. Ibland sjöng de och gjorde konster, jonglerade och skämtade.

Många spelbrickor, spelbräden och tärningar har hittats sedan medeltiden. Spel var antagligen ett ganska vanligt sätt att roa sig. Det fanns till och med en lag som förbjöd spel om mer än småpengar. Kvarnspel och rävspel var populära både hos rika och fattiga, liksom kubb. Men man kunde också tävla i att t ex bryta arm eller hoppa längst. Schack spelades av förnäma människor.

Så här kan ni göra...

- Lyssna på skivan med medeltida musik. Ni använder den förstås på ert gästabad.
- Sjung medeltida dansvisor. Staffansvisan kan ni nog redan, eller lär er Liten Karin eller Ridom.
- När ni lärt er sjunga dansvisorna kan ni lära er dansa en medeltida dans till. Danserna var långdanser eller ringdanser. Man höll varandra i händerna och gick i sidled, ett steg åt höger, två steg åt vänster, ett steg åt höger, två steg åt vänster o s v. Ni kan också dansa till musiken på skivan.
- Spela själva på mungigorna och lergökarna. Er orkester kan underhålla på gästabadet.
- Jonglera med bollarna som ligger i kistan.
- Spela spelen som finns i kistan på ert gästabad, kvarnspel och rävspel. Ni kan också spela schack, ett spel som spelades vid hoven på medeltiden.
- Gör era egna spel i slöjden eller bara rita upp spelplanerna med en pinne i marken eller med kol på en brädbit. Spelpjäser gör ni lätt av stenar eller knappar i två färger.
- Ordna en medeltida fem-kamp. Grenarna kan vara enkla, enligt förslagen här i lärarhandledningen.



Liten Karin



Å liten Karin tjänte på unga kungens gård.
Hon lyste som en stjärna bland alla stjärnor små.

Hon lyste som en stjärna bland alla tärnor små.
Och unge kungen talte till liten Karin så.

Å hör du liten Karin, säg vill du bliva min?
Grå hästen och guldsadelen, den vill jag giva dig.

Grå hästen och guldsadelen, den passar jag ej på.
Giv det din unga drottning, låt mig med äran gå.

Å hör du liten Karin, säg vill du bliva min?
Min rödaste gullkrona den vill jag giva dig.

Din rödaste gullkrona, den passar jag ej på.
Giv den din unga drottning, låt mig med äran gå.

Å hör du liten Karin, säg vill du bliva min?
Mitt halva kungarike, det vill jag giva dig.

Ditt halva kungarike, det passar jag ej på.
Giv det din unga drottning, låt mig med äran gå.

Å hör du liten Karin, vill du ej bliva min,
så ska jag låta sätta dig i spiketunnan in.

Å vill du låta sätta mig i spiketunnan in,
Guds änglar små de ser att jag är oskyldig därtill.

De satte liten Karin, i spiketunnan in
och konungens små svennar, de rulla henne kring.

Då kom det ifrån himmelen två vita duvor ner,
de togo liten Karin, och strax blev de tre.



Ridom



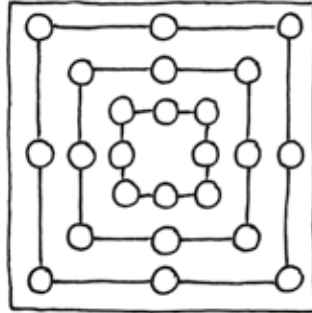
Ridom, ridom, ridom över sanden
solen sjunker bortom Arnafell.
Mörkret breder skuggor över sanden
spöken kommer fram när det blir kväll.
Herren leder gångaren min,
ännu är det långt till gård och grind.
Herren leder gångaren min,
ännu är det långt till gård och grind.

Räven tjuter, tjuter bakom kullen
fåren flyr i fruktan för hans klo.
Men vem ropar, ropar ut ur mulden
Bergakungen stiger ur sitt bo.
Fredlös han i lönndom går
jagar liksom räven vilsna får.
Fredlös han i lönndom går
jagar liksom räven vilsna får.

Älvdrottningen dansar över sanden
Rid, ja rid om livet är dig kärt.
Fly den fagra älvdrottning-handen
ryttarns själ till fånge hon begärt.
Bästa häst jag offra vill,
om jag hinner fram till Kidagil.
Bästa häst jag offra vill,
om jag hinner fram till Kidagil.



Kvarnspel

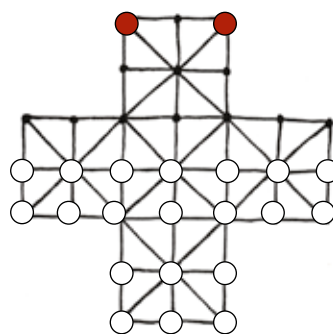


Spelplanen kan man rita upp med en pinne i marken, med kol på en träskiva, eller liknande. • **Som spelbrickor** kan man använda stenar eller knappar i två olika färger. **Två spelare** spelar med 9 spelbrickor var. • **Turas om** att placera ut brickorna i cirk-larna på spelplanen. • **En bricka i taget** flyttas sedan ett steg längs linjerna. • **Man får inte** hoppa över någon bricka. • **Varje spelare måste** flytta när det är hans/hennes tur. **Det gäller att** bilda kvarnar, dvs omge motspelarens bricka med två egna, en på var sida. • **Då får man ta bort** den inringade brickan. • **Den spelare som** bara har två brickor kvar förlorar.

Ett annat sätt att spela är att bilda kvarnar genom att lägga tre av sina egna brickor i rad. • **Då får man ta bort** en av motståndarens brickor.

Om en spelare bara har tre brickor kvar får han/hon flytta helt fritt.

Rävspel



Spelpjäserna är 20 får och 2 rävar som placeras på spelplanen enligt bilden. • **Fåren skall ta** sig in i hagen, de nio hålen på motsatta sidan, för att vinna.

Fåren kan också vinna genom att stänga in räven så att han inte kan flytta åt något håll. • **Rävarna ska förhindra** att så sker, då vinner han. • **Fåren börjar.** • **De får inte** flyttas bakåt och bara ett steg i taget. • **Räven går också** ett steg i taget, men i alla riktningar. • **Om det finns ett** hål tomt bakom ett får kan räven hoppa över fåret och på så vis ta det. • **Då plockas** det fåret ur spelet.



Bryta arm

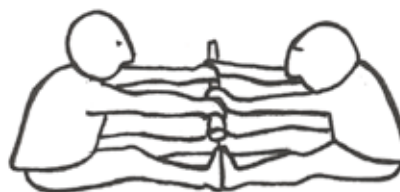


Dra fingerkrok

Två personer krokar i varandras pekfingrar och drar. Den som rätar ut sitt finger och tappar taget förlorar.

Dra kavel

Två personer sitter på marken med fotsulorna mot varandra. De håller med båda sina händer i en rund pinne mellan sig. Den som lyckas dra till sig pinnen vinner.



Stående längdhopp

Ett hopp framlänges och ett hopp baklänges räknas ihop.

Krokhas

2 personer ligger på marken bredvid varandra med huvudena åt varsitt håll. De håller armkrok och krokar också i benen som är närmast varandra. Den vinner som lyckas få motståndaren över ända.





Om människorna

De flesta människorna på medeltiden var bönder och bodde på landet. De betalade skatt till kungen, kyrkan eller någon adelsman. I Sörmland odlade man mest sädes-
slaget korn. Korn kunde man använda till både mat och öl, och även till djurmat. Man odlade också rotfrukter och grönsaker som kål, ärtor och bönor. Att ha en ko var bra. Av den fick man både ost, smör, kött och skinn. Får, getter, svin och höns var andra husdjur.

I städerna bodde borgare. De var handelsmän eller hantverkare. Det fanns t ex
skräddare, skomakare, bagare, guldsmeder och klensmeder. Klensmeder gjorde små
föremål som lås och spännen. Varje yrke hade ett eget skrå som bestämde vem som
var tillräckligt skicklig för att jobba. Först fick man lära sig yrket som lärling. Om man
klarade ett prov fick man fortsätta som gesäll och träna mera. Till sist måste man
klara ännu ett prov för att bli mästare och öppna en egen verkstad.

De som kunde hjälpa kungen med en stridshäst, vapen och en rustning slapp betala
skatt till honom. De kallades adel eller frälse (De var frälsta/befriade från skatt).
Några av adelsmännen kunde bli riddare. Det krävdes mycket träning för att kunna
bli riddare. Man skulle lära sig 7 saker: simning, ridning, boxning, bågskytte,
att jaga med falk, att dikta och att spela schack. Dessutom skulle man kunna
uppföra sig och tala väl. Man skulle alltid skydda kyrkan, kvinnor, barn och fattiga.
En riddare tilltalades Herre och hans hustru tilltalades Fru.

Så här kan ni göra...

- Ni kan ha en riddardubbing på ert gästbud, eller er dramatisering.
En högtidlig ceremoni där riddaren avger ett löfte innan kungen slår tre
lätta slag med sitt svärd mot riddarens axel.

Riddarlöftet

”Jag vill efter min yttersta makt med liv och gods
beskräma (skydda) den heliga kristna tron och evangelium,
och hålla och värja kyrkorna och hennes tjänare vid sin frihet och frälse,
stånda mot orätt och styrka frid och rätt
och beskräma faderlösa och moderlösa barn,
jungfrur, änkor och armt (fattigt) folk
och vara trygger och tro mot min konung och mitt rike
och rättfärdigt hålla och öva mitt riddarskap.
Gud till heders, efter min bästa förmåga, så hjälpe mig Gud.”



Om hur man kan veta

Erikskrönikan är en av de skrifter som finns kvar från medeltiden. Det finns också brev, testamenten, protokoll, lagar och andra dokument som berättar om livet på medeltiden.

Arkeologerna kan ta reda på hur det kan ha varit genom att studera gamla saker som de hittar i marken. De har hittat rester av hus och borgar som berättar hur man bodde. De har hittat skedar, smycken, instrument, spel och tärningar... Spår av flera medeltida hus och gator har grävts fram i kvarteret Åkroken i Nyköping. Arkeologerna har också hittat mängder av matrester i form av djurben. Därför vet vi att människorna i medeltidens Nyköping främst åt kött från ko, svin, får och get. I en mosse i Halland hittades en man som dog på medeltiden, Bockstensmannen. Därför vet vi hur kläderna kunde se ut.

Dessutom finns det många medeltida kyrkor kvar här i Sverige och i Sörmland. Genom att titta på bilderna som är målade på väggarna kan man få veta mycket om hur det var. På medeltiden skulle alla människor gå i kyrkan. Sverige var ett katolskt land och mycket av det som sades i kyrkan var på latin. De flesta människor förstod inte det latinska språket, men bilderna på väggarna förstod de, de kan nästan vara som serier. Bilderna visar t ex hur kläder, redskap och vapen såg ut på den tiden när konstnären målade av dem.



Målning gjord av Albertus Pictor på 1480-talet i Floda kyrka, Sörmland.

Så här kan ni göra...

- Kanske har ni någon medeltida kyrka i närheten av er skola. Gör ett besök och titta på om det finns några bilder där.

I följande kyrkor finns speciellt fina målningar från medeltiden:

FLODA	FOGDÖ	LID	STRÄNGNÄS	TORPA	TORSHÄLLA	TUNA
VADSBRO	VANSÖ	YTTERJÄRNA	ÅKER	ÖSMO	ÖVERSELÖ	



Boktips

Erikskrönikan, red. Bertil Jansson. Tidens förlag, Stockholm 1993

Stugukläder: Rumsklädsel under tidig Vasatid, Inga-Britt Wollin.
Nordiska museets handlingar 13, 1993

Medeltida mat på modern svenska, Sandra Årstrand. 2002

Hurusom man sig klädde: En bok om medeltida dräkt, Else-Marie Gutarp.
Länsmuseet Gotlands Fornsal, Visby 1994

Spel och dobbel under medeltiden, red. Jonas Ferenius.
Stockholms Medeltidsmuseum, 1999

Röster från svensk medeltid: Latinska texter i original och översättning,
red. Hans Aili m fl. Natur och Kultur, Stockholm 1990

Den svenska historien 2: Från Birger Jarl till Kalmarunionen.
Albert Bonniers förlag, Stockholm 1967

Signums svenska konsthistoria: Den gotiska konsten. Signum, Lund 1996

Tillbaka till medeltiden, Ebbe Westergren, Bonnier Carlsen, Stockholm, 2002



Länkar

www.kalmarlansmuseum.se

Kalmar läns museum. Här finns en stor faktabas om medeltiden:
Möt medeltiden

www.historiska.se/historia/medeltiden

Historiska museet. Här finns samlad information om medeltiden.
I Medeltidens bildvärld finns idéer för hur man kan arbeta
med kyrkomålningar i skolan.

www.hkm.varberg.se

Här finns fakta om Bockstensmannen för den vetenskapligt
intresserade och för skolelever.

www.musikmuseet.se

Musikmuseet. Här finns en webbutställning, Mord och hor,
om den medeltida balladen. Lyssna, sjung, spela och dansa!

[www.sormlandsmuseum.se/Sormlandsmuseum/Arkeologi/Arkeologerna-dagbok/Sörmlands museum](http://www.sormlandsmuseum.se/Sormlandsmuseum/Arkeologi/Arkeologerna-dagbok/Sormlands_museum).

Om arkeologi och utgrävningen i Åkroken.